

PARTICULARITĂȚI ALE INSCRIȚIONĂRII CANTULUI LA UNELE MONEDE ROMÂNEȘTI

Cornel Cătălin GAVRILĂ*

Rezumat: Baterea monedei metalice constă în imprimarea unui anumit model în relief, pe ambele fețe ale monedei și, de asemenea, pe cantul acesteia. Datorită presiunii ridicate obținută la lovire, materialul rondelii este forțat să umple spațiul interior dintre matrițe. În trecut, pentru monedele cu o valoare nominală mai mică, s-a preferat cantul cilindric, neted, fără nici o inscripție. La monedele cu o valoare nominală mai mare, pe cant au fost introduse elemente de siguranță împotriva falsificării; astfel, cantul acestora poate fi zimțat ori inscripționat cu o deviză, fie în relief, fie incusă. Dar la cele mai multe astfel de monede, pe lângă designul de bază al cantului monedei, au apărut și numeroase variante ale acestuia date în principal de poziționarea relativă a literelor și simbolurilor din componența inscripției. În lucrare sunt studiate unele particularități ale cantului unor monede metalice românești mai vechi, având cantul imprimat cu deviza în relief și, respectiv, cu deviza incusă. Pentru fiecare tip de inscripționare a cantului, în relief sau incusă, sunt introduse câteva noțiuni generale privind realizarea acestuia, urmate de exemplificarea variantelor pentru fiecare tip de monedă.

Cuvinte cheie: Monedă metalică, variantă, cant, inscripție în relief, inscripție incusă

Introducere

În general, fabricarea monedei metalice constă în presarea rondelii (sau a blankului) în spațiul închis dintre cele două matrițe – corespunzătoare aversului și reversului – respectiv a inelului (virolei) de pe circumferință. În acest fel, la o presiune adecvată, metalul rondelii trebuie să umple complet relieful corespunzător gravurii matrițelor, rezultând piesa cu caracteristicile dorite¹.

De regulă, cantul piesei finite are o formă cilindrică, netedă, zimțată sau imprimată cu un anumit model. În funcție de valoarea piesei în cauză, la monedele vechi românești s-a optat fie pentru cantul simplu, neted (la monedele cu valoare nominală mică), fie pentru cantul zimțat ori cel imprimat cu diverse devize sau elemente grafice (la monede cu o valoare mai mare). Introdus atât ca element de ornamentație, cât mai ales ca element de siguranță împotriva falsificării, de-a lungul timpului cantul a fost inscripționat fie în relief (embosat), fie incus (adâncit).

Monede românești cu cantul imprimat în relief

În Europa, tehnica modernă a imprimării cu devize în relief a cantului a fost utilizată încă de la începutul secolului al XIX-lea, dar și pe parcursul secolului XX, de o serie de țări precum Anglia, Franța, Belgia, Elveția, pe monede din metal prețios, cu valoare nominală mare².

* Universitatea Transilvania din Brașov; e-mail: cgavrila11@gmail.com.

¹ Iliescu, Tureac 1987 p. 266.

² Actualmente, dintre țările europene, Elveția mai utilizează încă acest tip de cant la monedele de 5 franci, după ce, timp de câțiva ani renunțase la el în favoarea celui incus (Schön, Schön 2002, p. 463).

În România, tehnica imprimării în relief a cantului a fost implementată începând cu anul 1881, la noile monede de 5 lei argint emise la Monetăria națională după proclamarea regatului.

Aceste monede au urmat celor din 1880 și 1881, cu titulatura DOMN, dar și celor, tot din 1881, cu titulatura REGE. Dacă aversul cu titulatura regelui fusese schimbat deja la seria anterioară³, la noile monede s-a mai modificat reversul (stema mai mare, fără numele țării deasupra – **fig. 1/a**) și s-a renunțat la cantul zimțat în favoarea celui neted, inscripționat în relief cu deviza PATRIA SI DREPTUL MEU. Această deviză inscripționată în relief, în diverse variante, a fost ulterior utilizată la toate monedele de 5 lei argint, până în 1885, la monedele de 20 lei aur anii 1883 și 1890, respectiv la moneda de 100 lei aur din seria jubiliară din 1927 (cu milesimul 1922)⁴.

a. Aversul și reversul

b. Începutul devizei

Fig. 1. Moneda de 5 lei 1881, cant cu deviză în relief.

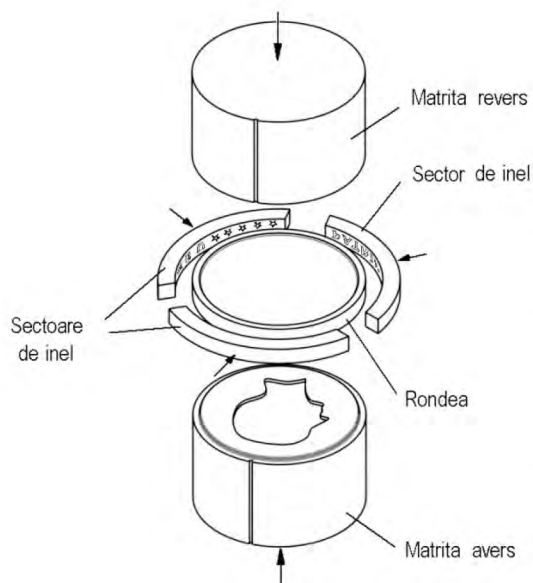

Fig. 2. Imprimarea cantului cu deviză în relief.

Ca și particularitate tehnică, imprimarea acestui tip de cant s-a realizat simultan cu baterea propriu zisă a fețelor monedei, prin intermediul a trei sectoare de inel, teoretic egale, fiecare având gravat negativul porțiunii de deviză aferente (conform reprezentării schematice din **fig. 2**). Rezultă o caracteristică importantă a acestui tip de imprimare în relief: poziția fixă în raport cu fețele monedei și deci cu elemente din modelul acestora, ceea ce face posibilă citirea devizei dintr-o poziție clar determinată a monedei. La monedele românești menționate, citirea devizei se face de pe moneda ținută cu aversul (efigia) deasupra, începutul devizei fiind poziționat mereu în dreptul bazei efigiei, așa cum este arătat în **fig. 1/b**. Micile devieri pot fi puse pe seama preciziei de prelucrare, iar alte poziționări pot indica o eroare sau un fals.

Datorită fragmentării inelului cu deviza în trei porțiuni (pentru a permite ieșirea din matriță a piesei finite), în urma baterii mai rămân vizibile

³ Conform Legii nr. 1639 din 22 iunie 1881, publicată în Monitorul Oficial nr. 71 din data de 28 iunie/10 iulie 1881.

⁴ Buzdugan *et alii* 1977, p. 280.

pe cant⁵ și suprafețele de separație sub forma unor linii despărțitoare în relief ale elementelor inscripției. Aceste linii pot avea un aspect mai pronunțat sau mai șters, în funcție de jocurile din matrițe, forța de batere, uzura utilajului etc.

În tabelul 1 sunt prezentate o serie de particularități ale inscripțiilor imprimate în relief la monedele românești menționate: numărul și felul caracterelor, respectiv împărțirea pe sectoarele de inel. Se poate observa că, la împărțirea inelului s-a avut în vedere o distribuție egală (în realitate aproximativ egală) a negativelor caracterelor, litere sau simboluri, pe fiecare sector: câte 9 caractere, litere și stele, exceptând inscripția cu 5 stele la sfârșit, unde pe sectorul 3 de inel sunt prezente doar 8 caractere. Doar pentru moneda de 5 lei 1881, anul de început al producției de monede cu cant inscripționat în relief, în literatură⁶ sunt consemnate cele mai multe variante cunoscute ale acestei inscripționări, date de tipul, numărul de stele sau de poziția acestora. Pentru restul anilor, inscripția are același tip și același număr de stele.

Tabelul 1. Particularități ale inscripțiilor imprimate în relief.

Moneda	Tipul devizei. Împărțirea caracterelor pe sectoarele inelului			Caracteristici, număr de caractere în deviză	Observații
	Sector 1	Sector 2	Sector 3		
5 lei 1881 și 1882	PATRIA ★ SI	★ DREPTUL ★	MEU ★★★★★★	Stele cu 5 raze, la final grup de 5 stele	După PATRIA, stea în poziție normală
5 lei 1881	PATRIA * SI				După PATRIA, stea răsturnată
5 lei 1881, 1883, 1884, 1885 20 lei 1883 și 1890 100 lei 1922	PATRIA ★ SI	★ DREPTUL ★	MEU ★★★★★★	Stele cu 5 raze, la final grup de 6 stele	A cincea stea din grup, în poziție normală
5 lei 1881			MEU ★★★★★*★		A cincea stea din grup, răsturnată
5 lei 1881	PATRIA ★ SI	★ DREPTUL ★	MEU ★★★★★★	Stele cu 6 raze, la final grup de 6 stele	-
				27 caractere	

În **fig. 3**, sunt prezentate comparativ două exemple ale devizei imprimate pe monede de 5 lei, din anul 1881 (inscripția piesei de deasupra are 6 stele, cea de dedesubt 5 stele). Se poate observa dispunerea diferită a caracterelor devizei, îndeosebi a celor din vecinătatea liniilor de separație – mai apropiate sau mai depărtate de acestea. De asemenea, distribuția stelelor pe al treilea sector de inel diferă: acestea sunt mai depărtate una de alta când sunt cinci, sau mai apropiate, când sunt șase (vizibile în **fig. 3/a, c**).

a.

b.

c.

Fig. 3. Exemplu de dispunere a liniilor despărțitoare între caracterele devizei.

⁵ Cu condiția unei stări decente a acestuia, fără deteriorări majore: lovituri, lipituri, pilirea materialului etc.

⁶ Buzdugan *et alii* 1977, p. 285.

În cazul unor piese aparent identice din punct de vedere al aversului și reversului, având deviza cu același număr și tip de caractere, acestea pot prezenta variante, ca rezultat al diferitelor seturi de inele utilizate la batere. Dacă ținem seama și de variantele de matrițe pentru avers și revers, rezultă o combinație complexă de factori care definesc variantele propriu zise ale acestor monede.

Monede românești cu cantul imprimat incus

Pentru creșterea productivității și scăderii prețului de cost a monedei metalice, a fost introdusă imprimarea incusă a cantului (marcarea). Spre deosebire de imprimarea în relief, imprimarea incusă are loc ca operațiune separată, pe ronduca încă nebatută, la o mașină specializată⁷. Ronduca se rotește pe un suport ce conține poansoanele literelor și simbolurilor devizei (conform reprezentării schematice din **fig. 4**⁸). Datorită forțelor aplicate, literele vor fi imprimate incus pe circumferința rondulei⁹. Aceasta, cu deviza imprimată va intra apoi aleator la presă pentru baterea propriu zisă. Ca și particularitate, rezultă că deviza sau modelul de pe piesa finită nu mai are nici o poziție particulară în raport cu fețele monedei sau cu alte elemente de design de pe acestea. Citirea devizei se poate face fie ținând moneda fie cu aversul în sus, fie cu reversul în sus – în **fig. 5** este prezentată exemplificarea poziționării aleatoare a devizei de pe cant, la o monedă de 500 lei 1944. De asemenea, începutul devizei poate fi poziționat oriunde pe cant, fiind aleatoriu. Există autori care numerotează piesele cu cant inscripționat incus și în funcție de poziționarea monedei în vederea citirii devizei: cu aversul în sus sau cu reversul în sus (număr de catalog A, respectiv număr de catalog B)¹⁰. Excepția o constituie inscripțiile și ornamentările simetrice, care nu pot da astfel de variante.

Fiind mult mai productiv, de-a lungul timpului acest procedeu a fost aplicat la scară largă, atât la monede cu valoare mare, cât și la monede cu valoare mică sau de inflație. În Europa, tehnica imprimării incuse a cantului, în accepțiunea de azi, a fost utilizată încă din secolul al XIX-lea, de o serie de țări precum Germania, Austro-Ungaria, Italia sau Rusia, inițial pe monede din metal prețios, cu valoare nominală mare. Utilizarea acestui procedeu a continuat pe tot parcursul secolului XX, până în prezent.

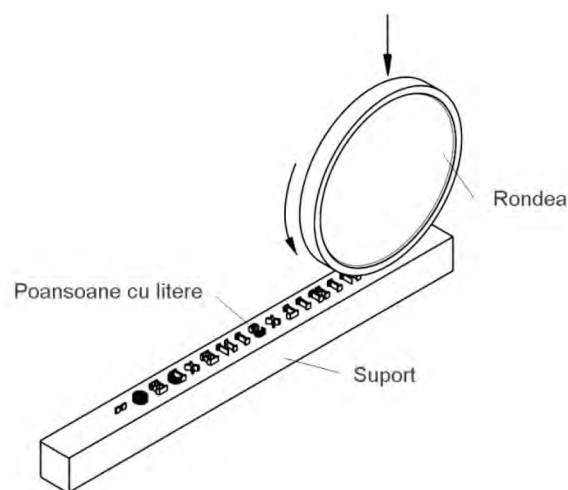

Fig. 4. Imprimarea cantului rondulei cu deviza incusă.

⁷ Ministerul Finanțelor 1945, p. 87.

⁸ Gavrilă, Lateș 2021, p. 2.

⁹ Imprimarea incusă mai este denumită și marcarea (Iliescu, Tureac 1987 p. 266).

¹⁰ În catalogul Euro 4 2007, p. 42: “Tranche A/Tranche B”, cu referire la moneda de 2 euro. În Manole 2019, p.146: varietate – “scris de la dreapta la stânga”, cu referire la moneda de 100 lei 1991 – 1996.

În România, tehnica imprimării incuse a unei devize pe cant a fost aplicată pentru prima oară la seria de monede de 250 lei argint din 1939. A fost utilizată la majoritatea monedelor fabricate în țara noastră până în 1947¹¹, fiind apoi întreruptă și reluată la unele monede de după 1989. În tabelul 2 sunt prezentate particularitățile inscripțiilor imprimate incus pe diverse monede: tipuri, diametru și numărul de caractere¹².

Un aspect important al imprimării incuse a cantului îl constituie identificarea a numeroase variante, mai ales la piesele cu tiraje mari, ca rezultat al utilizării mai multor seturi de poansoane, al posibilității alunecării rondei în dispozitiv sau al altor cauze. Întrucât în multe cazuri dimensiunile literelor sunt relativ mici, acestea fiind mai dificil de studiat, un criteriu viabil de definire al variantelor este acela al poziționării relative al literelor și simbolurilor devizei pe circumferința monedei. Deși acestea ar trebui să fie poziționate echiunghiular, s-a constatat că diferențele apar în spațiul liber dintre caracterul de la sfârșitul devizei și cel de la începutul acesteia – lucru explicabil prin aceea că dispunerea liniară a poansoanelor de pe suport (cu un început și un sfârșit clar al devizei) se transpune prin rostogolire pe circumferința rondei iar la închiderea devizei, sfârșitul devine învecinat cu începutul acesteia. Pentru o rondea dată, imprimarea incusă a unei variante de inscripție mai alungită va micșora spațiul liber dintre caracterele menționate de pe circumferință, în timp ce imprimarea incusă a unei variante de inscripție mai scurtă, îl va mări.

a. Aversul și reversul

b. Citirea devizei, cu aversul în sus

c. Citirea devizei, cu reversul în sus

Fig. 5. Moneda de 500 lei 1944, cant cu deviză incusă.

Tabelul 2. Particularități ale inscripțiilor imprimate incus.

Moneda	Diametrul, mm	Deviza incusă	Număr de caractere în deviză	Observații
250 lei 1939 și 1940	30	MUNCA ✠ CREDINȚA ☐ REGE ✠ NATIUNE ☐	28	Nota de subsol
250 lei 1940 și 1941	30	TOTUL ■■■ PENTRU ■■■ TARA ■■■	18	-
250 lei ~1941~	30	NIHIL ◆ SINE ◆ DEO ◆	15	-
500 lei 1941	37	✠ PRIN STATORNICIE LA IZBANDA	25	+ 3 spații goale
200 lei 1942	24	NIHIL + SINE + DEO ☉	15	-
100 lei 1943 și 1944	28	NIHIL ✠ SINE ✠ DEO ---	15	-
500 lei 1944	32	NIHIL ✠✠ SINE ✠✠ DEO ---	17	-

¹¹ Buzdugan *et alii* 1977, p. 280.

¹² Pe lângă diametrul piesei, numărul de caractere al devizei este un parametru important al imprimării incuse a cantului (Gavrila, Lateș 2021, p. 5).

Moneda	Diame- trul, mm	Deviza incusă	Număr de caractere în deviză	Observații
Ardealul nostru, 1944, (100 lei)	21	NIHIL + SINE + DEO ◆	15	-
2000 lei 1946	24	NIHIL + SINE + DEO ☉	15	-
25000 lei 1946	32	NIHIL ✕✕ SINE ✕✕ DEO ☉	17	-
100000 lei 1946	37	NIHIL ★★ SINE ★★ DEO ★★★	19	-
10000 lei 1947	27	NIHIL ✕ SINE ✕ DEO ☉	15	Fig. 16
100 lei 1991 – 1996	29	ROMANIA *** ROMANIA *** ROMANIA ***	30	-

* În Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 2366 din 8 august 1939, deviza este definită ca REGE ✕ NATIUNE ☉ MUNCA ✕ CREDINTA ☉. În raportul Ministerului Finanțelor din 1945, (Monetăria națională. Zece ani de activitate, p. 70), ordinea cuvintelor este inversată în forma preluată apoi de alți autori, așa cum este cunoscută și astăzi.

** Și acestea ocupă câte un loc în poziționarea echiunghiulară a caracterelor devizei (Gavrila, Lateș 2021, p. 5).

În cele ce urmează, vor fi prezentate cronologic, pentru fiecare tip de monedă, variante ale poziționării caracterelor devizei, identificate la piesele studiate¹³. Sunt date, orientativ, limitele minime și maxime ale distanțelor în cauză; între aceste limite se încadrează variantele cu valori intermediare. Deși au fost studiate un număr mare de piese, nu trebuie exclusă posibilitatea existenței unor alte variante. De asemenea, în lipsa unui număr suficient de exemplare, piesa comemorativă de aur din 1944 nu a putut fi studiată îndeajuns.

La monedele de 250 lei din anii 1939 și 1940, variantele de poziționare a caracterelor devizei sunt definite de mărimea spațiului liber dintre litera E de la NATIUNE și ornamentul premergător cuvântului MUNCA, așa cum sunt prezentate în **fig. 6**. De remarcat este faptul că nu acesta este începutul/sfârșitul devizei, definit conform legii. Se pare însă că este cel al versiunii prezentate de raportul Monetăriei naționale.

Distanța minimă, 3,5 mm
Distanța maximă, 4 mm

Fig. 6. Variante ale cantului cu deviză incusă la monedele de 250 lei 1939, 1940.

La moneda de 250 lei 1941, tip TPT¹⁴, variantele sunt definite de mărimea spațiului liber dintre ultima literă a cuvântului TARA și ornamentul premergător cuvântului TOTUL, așa cum sunt prezentate în **fig. 7**.

Distanța minimă, 4 mm
Distanța maximă, 4,5 mm

Fig. 7. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 250 lei 1941 TPT.

¹³ Din motive obiective, nu vom mai insista asupra aversului și reversului pieselor, sau asupra materialului, fiind vorba de piese cunoscute (Buzdugan *et alii* 1977).

¹⁴ Prescurtare de la TOTUL PENTRU ȚARĂ, pentru a se face distincția între cele două monede de 250 lei din anul 1941.

La moneda de 250 lei 1941, tip NSD¹⁵, variantele sunt definite de mărimea spațiului liber dintre litera O de la DEO și ornamentul premergător cuvântului NIHIL, așa cum sunt prezentate în **fig. 8**.

Distanța minimă, 5,5 mm
Distanța maximă, 6 mm

Fig. 8. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 250 lei 1941 NSD.

La moneda de 500 lei 1941, variantele sunt definite de mărimea spațiului liber dintre ornamentul premergător cuvântului PRIN și prima literă a acestuia, așa cum sunt prezentate în **fig. 9**.

Distanța minimă, 4 mm
Distanța maximă, 4,8 mm

Fig. 9. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 500 lei 1941.

La toate monedele care au urmat între anii 1942 și 1947, variantele de poziționare a caracterelor devizei sunt definite de mărimea spațiului liber dintre ornamentul premergător cuvântului NIHIL și prima literă a acestuia, așa cum sunt prezentate în figurile 10 – 16. Pentru moneda de 100 lei 1943–44, datele sunt prezentate cumulativ pentru ambii ani. Se poate observa un număr mare de variante pentru monedele având tiraje mari.

Distanța minimă, 3 mm
Distanța maximă, 3,5 mm

Fig. 10. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 200 lei 1942.

Distanța minimă, 3,2 mm
Distanța maximă, 3,8 mm

Fig. 11. Variante ale cantului cu deviză incusă la monedele de 100 lei 1943, 1944.

Distanța minimă, 2,5 mm
Distanța maximă, 3,2 mm

Fig. 12. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 500 lei 1944.

¹⁵ Prescurtare de la NIHIL SINE DEO.

Distanța minimă, 2,5 mm
Distanța maximă, 4,5 mm

Fig. 13. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 2000 lei 1946.

Distanța minimă, 2,5 mm
Distanța maximă, 3,8 mm

Fig. 14. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 25000 lei 1946.

Distanța minimă, 4,7 mm
Distanța maximă, 5,5 mm

Fig. 15. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 100000 lei 1946.

Distanța minimă, 2 mm^{*}
Distanța maximă, 3,5 mm

Fig. 16. Variante ale cantului cu deviză incusă la moneda de 10000 lei 1947.

* Dacă primele 14 caractere ale devizei sunt dispuse la distanțe egale, echiunghiular, ornamentul despărțitor este introdus aparent în plus între litera O de la DEO și N de la NIHIL, rezultând un spațiu mult redus între acestea în raport cu tipul inscripției și cu diametrul monedei.

La monedele de 100 lei 1991–1996, variantele sunt definite de mărimea spațiului liber dintre ornamentul premergător cuvântului ROMANIA și prima literă a acestuia, așa cum sunt prezentate în **fig. 17** (cu exemplificare pe piese din anul 1993). Distanțele sunt prezentate cumulativ, pentru toți anii. Fiind vorba de o inscripție repetitivă, începutul/sfârșitul devizei definit de spațiul liber în cauză, poate fi identificat la unul din oricare dintre cele trei grupuri de stelute și litere, de tip ROMANIA ***.

Distanța minimă, 2 mm
Distanța maximă, 4 mm

Fig. 17. Variante ale cantului cu deviză incusă la monedele de 100 lei 1991 – 1996.

Concluzii

Monedele având cantul imprimat cu deviza în relief prezintă o caracteristică importantă, și anume poziția fixă a acesteia în raport cu fețele monedei și cu elemente grafice din modelul acestora; citirea devizei se face dintr-o poziție clar determinată a monedei.

Pe lângă variantele deja cunoscute, pot fi identificate variante și la piese aparent identice din punct de vedere al aversului și reversului (având deviza cu același număr și tip de caractere), ca rezultat al diferitelor seturi de inele utilizate la batere. Dacă ținem seama și de variantele de matrițe pentru avers și revers, rezultă o combinație complexă de factori care definesc variantele propriu zise ale acestor monede.

În schimb, pentru piesele marcate pe cant cu deviza incusă, se observă aceasta nu mai are nici o poziție particulară în raport cu fețele monedei sau cu alte elemente de design de pe acestea. Citirea devizei se poate face ținând moneda fie cu aversul în sus, fie cu reversul în sus; începutul acesteia poate fi poziționat oriunde pe cant.

Datorită caracterului aleatoriu al imprimării devizei incuse, din punct de vedere strict teoretic pot fi imaginate nenumărate variante de poziționare a acesteia, însă fără vreo importanță practică. Așa cum s-a arătat, variantele de interes sunt date de poziția devizei în raport cu fețele monedei în vederea citirii (catalogate în ultimii ani de unii autori¹⁶), de eventualele diferențe ale literelor sau simbolurilor devizei (ceva mai greu de identificat, fie din cauza dimensiunilor reduse, fie a interferenței erorilor¹⁷), respectiv de poziția relativă a literelor și simbolurilor devizei pe circumferința monedei (cu precizarea, orientativă, unor limite minime și maxime ale dimensiunilor spațiului dintre sfârșitul și începutul devizei).

Abrevieri bibliografice

Buzdugan <i>et alii</i> 1977	George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, <i>Monede și bancnote românești</i> , Editura Sport Turism, București, 1977.
Euro 4 2007	<i>Euro4, Monnaies et Billets</i> , Edition Les Cheval-Lègers Paris, France, 2007.
Gavrilă, Lateș 2021	Cornel Cătălin Gavrilă, Mihai Tiberiu Lateș, <i>3D Modelling and FEM Analysis on Metal Coin Edge Punching Error</i> , IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 1169 012006, 2021.
Iliescu, Tureac 1987	Constantin Iliescu, Ion Tureac, <i>Tehnologia presării la rece</i> , Editura Universității din Brașov, 1987.
Manole 2019	Mircea Gheorghe Manole, <i>Catalog numismatic. Monedele românești, 1867 – 2019</i> . Euronumisfil, București, 2019.
Ministerul Finanțelor 1945	<i>Monetăria națională. Zece ani de activitate</i> , Monitorul oficial și Imprimeriile statului București, 1945.
Monitorul Oficial 1881	<i>Legea nr. 1639 din 22 iunie 1881</i> , în Monitorul Oficial, nr. 71 din 28 iunie/10 iulie 1881.
Monitorul Oficial 1881	<i>Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 2366 din 8 august 1939</i> , în Monitorul Oficial, nr. 189 din 18 august 1939.
Schön, Schön 2002	Günter Schön, Gerhard Schön, <i>Kleiner Deutscher Münzkatalog</i> , Battenberg, München, 2002.

¹⁶ Euro 4 2007, p. 42; Manole 2019, p. 146.

¹⁷ Gavrilă Lateș 2021, p. 3.